

en hierbij
igd", aan
aan „Mo-
ou", zijn
eiding bij
„Het pro-
der ziel",
ppij", „De
en", „De
d der ge-
n volken-
even" en
ere voor-
ennis van

t. tot rid.
Afgezien
pen (b.v.
en), werd
rijder, de
is Rooze-
uit onze
t van uit-
chap: de
n, in wier
hand ver-
Ethiek en
gaf de

er tot zich
in weten-
Prof. Dr
zouk zijn
en gadege-
boort meer
staan.
elen diep,
zijn ver-

ls Kuyper
e zijn de
vorrecht-
man van
weinig-
opgegaan,
vorm den
te stallen.
n de pre-
ons volk

n van de
periode
partij als
zich ge-
staatkunde
teekenis te
dan ook
Hij kende
zoals geen
bezwaar-
doorkneet
Bavinck
voorgelicht
in allerlei
in al zijn

van hoog-
tende aan-
een man
t en over
bijbels te

hem lief-
een stap,
eep.
door ons

ke groote
nar kunne
onder ons
ls Kuyper
behouden,
zoo groote

Zijn doen

l ons. Zij
ndige men-
doen, wat
liezen, wij
n, dat zij
aard, blijft

ed, gerust
ons hart
zijn voor
f, en het

in „De

e adviseur
naar huis

o. ernstige
was. En
Hij kon

n van één

u den dag
hem niet

of liggend

in zijn bed, de boomen aan de stadsgracht zien groenen en dorren, verkalen en versterven, maar ook zien herleven tot zomertooi.

In die ziekekamer heeft zijn vrouw, met al de toewijding der liefde, hem verzorgd; de medische wetenschap met alle middelen, waarover zij beschikt, hem bijgestaan; is hij verkwikt door de belangstelling der vriendschap en der vereering. Maar het eerst hopen-met-vreezen wordt allengs tot een vreezen-zonder-hopen en de medische blik ziet al spoedig „een verlorven geval".

Bij den innigen samenhang van lichaam en ziel was, door langdurige en bovenmatige geestespanning, het hart versleten.

En nu is het gebeurd.

Met den laatste slag van het stervend hart is zijn ziel ontscheurd aan het morbide lijf.

Wie zou niet weenen!

Citeeren we nu ook nog het laatste gedeelte:

Als Theoloog dogmaticus van professie, is de Gereformeerde Theologie voor hem identisch met die van Calvijn en te Amsterdam heeft hij voortgezet, wat hij te Kampen reeds was begonnen.

Door weer terug te gaan op Calvijn en rekening te houden, doch niet zonder kritiek en reserve met de ontwikkeling der nieuwere Wetenschap, heeft hij de Gereformeerde Theologie mee helpen bevrijden van de verstarring, die omstreeks 1750 over haar was gekomen.

Als Filosoof, sedert te Leiden, onder het gehoor van Prof. Land, in hem de liefde tot de Wijsheid was ontwaakt, is hem het verschil tusschen Religie en Philosophie nimmer ontgaan, maar, zonder te kort te doen aan de wederzijdsche digniteit, heeft hij, als de Christen-wijsgeer Augustinus, door hem onder alle denkers van vroeger en later tijd het hoogst gesteld, in den weg eener „Wijsbegoedte der Openbaring" naar een vorstand en gemoed bevredigend antwoord op de vraag van leven en wereld gezocht en te zoeken geleerd.

Aan vernieuwing van het Gereformeerde denken, maar ook van het Gereformeerde leven heeft Bavinck, als hoogleraar, medegewerkt en ook dit door weer terug te gaan op Calvijn. Het atomisme der pietistisch getinte vroomheid, die, voor schoonheids-ontrouwing afgestompt, op al wat het leven gracie geeft, op ook de edelste scheppingen der kunst en op ook de nuttigste ontdekkingen der techniek, het stempel „wereldsch" zet, is, zooals ook hij het zag, van Dooperschen, niet van Calvinistischen geest en een zondig vergrip aan Gods goedheid, die zich in al wat Calvijn noemde zijn „gemeene Gratie", betoont.

En nu nog Bavinck in die tweede onderperiode, welke afsluit met zijn in Augustus van het vorig jaar krank worden.

Het is de tijd, waarop hij zijn bezonken bezinning over wat hij heeft waargenomen op het gebied van het Gezinsleven en de Maatschappij, van Kerk en Staat, zoo ten onzent als elders, vastlegt in een reeks van werken, welke hij, kort na elkaar, deed verschijnen om er mee voor te lichten en te leiden zijn volk.

Het is de tijd, waarop hij, zonder tekort te schieten in zijn akademische verplichtingen, uit zijn studeerkamer en van zijn kathedraal treedt, om schier overal in het land, in scholen en kerken, in verenigingslokalen en sociëteitszalen en tot in ons Hoogerhuis, zijn bezielend en bezielend woord te spreken tot tegenstanders en geestesverwanten. Onder de rijpere jeugd en de ouderen van jaren, onder eenvoudigen en intellectuelen. Te spreken om te belichten en te verdedigen, te sterken in en te winnen voor die Christelijke wereldtheorie en levenspraktijk, welke, naar zijn innige overtuiging, ons volk van noode is.

Ook dan is voor hem het „Calvinisme gableven", het Christendom van groote keur en overziet hij evenmin het specifiek verschil tusschen de Gereformeerde en de niet-Gereformeerde Christelijke Religie, als de niet tot een synthese op te heffen anti-these tusschen het gebonden-zijn aan en het los-zijn van Gods bijzondere Openbaring, vastgelegd in de Schrift. Als hij dan, om te winnen, meer op aantrekken dan op afstooten bedacht, verdacht wordt van dat verschil en deze anti-these te overzien, is hem dit wel een smart der miskenning, maar vrij uitgaande voor zijn geweten, verwerpt hij die verdenking als onverdiend.

Dan, deze onderperiode is ook de tijd geweest van een niet voldoende hersteld verbruik van arbeidsvermogen, waartegen zijn toch al niet te sterk lichaam op den duur niet bestand is geweest.

In Herman Bavinck heeft Nederland een zijner beste zonen verloren.

Voor ons volk in den ruimsten zin, maar ook voor onze stamgenooten in Amerika en Z-Afrika, heeft hij niet tevergeefs geleefd.

Bij de tranen der droefheid over zijn heengaan, plooit zich de glimlach der dankbaarheid over wat God in dezen mensch geschonken had.

Toen al wat aan dit aardache leven hem bond al meer en meer hem ontzoonk, vermocht hij zich vast te houden als ziende den Onzienlijke.

En niet anders dan de meest eenvoudige onder Gods kinderen is, naar zijn eigen getuigenis, ook hij, als een arme zondaar, in vertrouwen op zijn rijken Holland, de eeuwigheid ingegaan.

Prof. Grosheide in „Noord-Hollandsch Kerkblad":

Hij was ook gegaan naar de Synode van Leeuwarden. Zeker niet meer de oude, reeds wat verminderd in kracht, toch nog ongebroken. En hij zag zoo de ernst van de dingen, die daar zouden worden behandeld. Hij leed er onder. Hij wist, dat er een slag kon worden geslagen, hij ook vreesde, dat het niet te voorkomen zou zijn. Heel zijn hart kwam op tegen verketteren, tegen onnodig uitbannen, maar boven alle dingen ging hem de waarheid Gods en het belang van 's Heeren kerk.

Ik vertoefde met hem in hetzelfde hotel te Leeuwarden, het was te merken, hoe zeer alles hem deed.

Heeft het zijn dood verhaast? Wie zal het zeggen? Dit is zeker, dat hij, eens van Leeuwarden naar Bassum gegaan, getroffen werd door den aanval, die het begin werd van zijn dood.

Zoo is hij gestorven bij den arbeid voor de kerken.

Hoe waren die kerken hem lief, hoe leidde hij met lust en ijver haar toekomstige Dienaren op. Hij gaf zich aan dat werk.

Aan die opleiding tot den Dienst des Woords danken we ook het meeste van zijn wetenschappelijke arbeid. Daarbij staat immers zijn Gereformeerde Dogmatiek in het middelpunt. Hij is de man geweest, die in deze periode van opleven der Gereformeerde theologie ons de volledig uitgewerkte Dogmatiek heeft gegeven. In den vollen zin des woords een standaardwerk, dat nu reeds zijn zegen heeft verspreid en dat nog veel zegen zal verspreiden. Daarbij beheerschte Bavinck heel het terrein, dat aan de Dogmatiek grenst. Hij was uitzonderlijk thuis op het gebied van ethiek en filosofie, en niet te vergeten op dat van paedagogiek en psychologie. Juist ook in deze laatste wetenschappen gaf hij zooveel en is het Christelijk onderwijs hem buitengewoon dank verschuldigd.

Bavinck was een geleerde in den vollen zin van het woord. Ernstig en voorzichtig, misschien wel eens wat al te voorzichtig, ging hij zijn weg. Hij overwoog nauwgezet het voor en tegen en het was zijn streven om vooral ook aan dat tegen volle recht te laten wedervaren. Geen tegenstander zal klagen, dat hij door Bavinck onjuist werd verstaan of onbillijk behandeld. Dat hing ook daarmee samen, dat hij bijzonder voelde den ernst der tijden. Wat nog maar even Christelijk was, trok hem aan, hij kon het niet missen in den kamp tegen het felle ongelooft.

Wie met Bavinck in aanraking kwam moest van hem houden. Altijd binninnelijk en bescheiden. Altijd geneigd het goede van iemand te denken, altijd geroed om te helpen. Nooit liet hij zich voorstaan op wat hij wist, of wat hij kon. Gaarne was hij bereid de verdiensten van anderen te erkennen.

Maar niet zoo, dat hij over zich heenloopen liet, of dat alles hem goed was. Neen, dan moest ge Bavinck hooren in zijn kracht. 't Kwam misschien niet zoo vaak voor, vooral niet in de laatste jaren. Maar als hij zich eens ten volle gaan liet, bij een onderwerp, dat hem geheel in beslag nam, waarbij hij volkomen zeker van zijn zaak was, als hij geloofde, dat hij moest, als hij werkte met al de kracht van zijn magtige welsprekendheid — dan overwon hij alles en allen. God had ons in Bavinck zeer veel gegeven, dies danken we Hem. We danken Hem ook, dat Bavinck zoo sterven mocht, verzekerd in het geloof, dat hij heeft beleden en gepredikt. We rouwen, omdat we een leidman, een vriend in hem verloren. God trooste zijn Echigenooten en kinderen aan wie hij hing met de liefde van heel zijn hart.

„De Rotterdammer":

In Bavinck is een groot man heengegaan.

Groot was hij als geleerde door zijn magtige denkkraft en zijn universeele kennis. Wanneer hij een onderwerp behandelde, bloeide om strijd de magistrale visie op het geheel en de consciëntieuse behandeling van elk onderdeel. Zijn invloed op de ontwikkeling der Gereformeerde wetenschap zal lang blijven nawerken.

Groot was Bavinck als spreker en schrijver, zijn klare stijl zich aanpassend aan elk onderwerp, dat hij behandelde, zijn bezielde welsprekendheid, deden hem gehoor vinden ver buiten den kring, die hem den zijne mocht noemen.

Die groote is nu gevallen. Die groetheid is voorbij. Maar groot was Bavinck ook met die groetheid die de minste in het Koninkrijk der hemelen door Gods genade mag bezitten. Al zijn gaven en talenten heeft hij in ootmoedige vroomheid aan Hem van wien hij ze ontving opgedragen. De duizenden die voor hem als een gave Gods dankten, die hem als een leider eerden, die hem als een zeer beminden broeder bewoonden, zij dragen in hun hart de gedachten aan een koning in het rijk der wetenschap, aan een magtig profeet, maar bovenal aan een van God gezalfd priester, wiens leeder woord velen nader bracht tot onzen Vader in de hemelen.

De Gereformeerde medewerker van „Het Handelsblad" trekt, gelijk de meeste bladen, een vergelijking tusschen Kuyper en Bavinck en oordeelt:

Drie dingen vooral onderscheiden hen daarin van Kuyper. 1o. Bavinck bouwde zijn dogmatische constructies op uit de geschiedenis van het dogma. Steeds ging hij eerst de Schriftgegevens na, liet daarna zien hoe in den loop der eeuwen de Christelijke kerk om de waarheid in dat stuk had geworsteld en deze tot ontwikkeling gebracht, en eindigde dan met een, meestal kortere, uiteenzetting van zijn inzicht over de zaak. Dat was als de bloem, maar hij plukte die niet af, doch liet ze steeds zien aan den stengel, aan de plant, ja aan den wortel. — Kuyper kende de dogmengeschiedenis niet minder voortreffelijk, hield ook wel degelijk rekening ermee, doch was meer de man, die na voor zichzelf dat alles verwerkt te hebben, poneerde: zóó is het. — Bavinck's geest was meer deductief, die van Kuyper constructief. Hoe schoon vulden die twee el- kander aan!

2o. Bavinck was een zacht en vriendelijk man, die niet gaarne een scherp woord gebruikte en steeds bij den tegenstander zocht naar iets dat te waardeeren was en waarin een waarheidselement schuldte. Ook in zijn dogmatischen arbeid kwam dit alles uit. Hij liet altoos de verschillende zijden der kwesties zien en liet seken hem wel eens moedijk, aan het einde dan een bepaalde keuze te doen. — Kuyper aarzelde

nooit, kon de tegenstander met een enkel woord typeeren en veroordeelen, en dan helder en heesht zijn eigen geluid doen hooren. Ook dat verschil lag in hun aanleg en ook daarin vulden ze elkander prachtig aan. Moesten we van Bavinck de waardeering leeren, en het betrekkelijke aller dingen. Kuyper leerde ons daarmee de beteekenis van het absolute en resolute, de scherpe tegenstelling van waarheid en dwaling.

3o. Bavinck was van een zeer wijsgeerigen aanleg. Op zijn colleges was het niet altoos gemakkelijk te zeggen, als men den rooster der lessen niet kende, of hij een uur dogmatiek gaf dan wel controvers, hij hem een uiteenzetting der waarheid in meer filosofischen dan antithetischen vorm. Zijn breede blik en ontzagwekkende kennis deden hem de wijsgeerige beginselen naspeuren en gaven aan deze een groote plaats in zijn theologie. — Ook Kuyper was wijsgeer en op de hoogte van de filosofische stroomingen als de beste. Maar bij hem was toch steeds het theologische element overwegend. Hij mocht filosofisch oriënteeren en polemiseeren, de eigenlijke bouw droeg een uitgesproken theologisch karakter. En ook hierin vulden die twee mannen, die God ons on- geveer tegelijkertijd schonk, elkander wonderbaar aan.

De latere ontwikkeling van Bavinck lag (laat ons in verband met deze derde opmerking dat thans zeggen) meer in de filosofische dan in de theologische lijn. Hij doceerde nog wel dogmatiek, doch gaf geen nieuwe ontwikkeling meer. De filosofie had hem geleidelijk gebracht in de richting der paedagogiek, en aan haar wijdde hij zich de latere jaren meer en meer. Een nieuw arbeidsveld scheen daar voor hem geopend te zijn. Jure suo werd hij door de regeering tot voorzitter van den Onderwijsraad benoemd, en onze Christelijke onderwijzers hoopten van hem te zullen ontvangen wat nu noodig is om voor de nieuwe periode, die wordt ingeluid, het onderwijs op peil te brengen en te houden, ja het principieel breeder te fundeeren. Belsas, het heeft niet mogen zijn. Zeker, we hebben reeds veel van hem op psychologisch en opvoedkundig gebied, doch op hoeveel meer hadden we nog gehoopt.

Getukkig waren Kuyper en Bavinck niet alleen sprekers, die de scharen wisten te imponeren en bezielen op machts wijze doch ook schrijvers, en wel met een zeer, zeer vruchtbare pen. Daardoor werd hun arbeid van beteekenis ook buiten onze grenzen en zal deze blijvende waarde behouden. Wij weten, dat Bavinck's werk in dezen ook ver buiten den Gereformeerden kring wordt gebruikt en gewaardeerd, en troosten ons bij de smartelijke gedachte aan het vele, waarop we nog onze hopen hadden gebouwd en dat we nu moeten missen met het vele dat we reeds bezitten en nu als een kostbaren schat zullen bewaren.

„De Amsterdammer":

Hij schreef veel. Zijn „Dogmatiek" is van blijvende waarde. Kleinere stichtelijke werkjes, als „De Oflerande des lofs", verkwikken nog menig hart. Zijn „Magna Dei" gaf de dogmatiek in populaireren vorm. Talrijk zijn de lezingen, welke van hem in druk uitkwamen. En dan zijn paedagogische werken en zijn studie over het vrouwen-vraagstuk!

Maar meer nog dan met de pen, heeft hij de zaak van Gods Koninkrijk gediend met zijn groote welsprekendheid. Hij werd in Christelijke kringen onbetwistbaar de grootste redenaar geacht. Wat een zeldzaam talent was hem geschonken!

Wie, die hem ooit hoorde spreken of preeken, kon zijn bewondering inhouden? Hij was buitengewoon!

Prof. Bavinck was een man, die in al zijn wetenschappelijke arbeid heeft waar gemaakt, wat het naar het woord van Groen, zeggen wil: „Aan be- ginselen heb ik mijn leven gewijd".

Hij was zeer breed in zijn opvattingen. Hij kon dat zijn, omdat hij zoo diep geworfeld was in de belijdenis van het algemeene, ongetwijfeld Christelijk geloof, omdat hij rotavast stond op den onwankelbaren bodem van Gods Woord. De katholiciteit van het Christendom stond bij hem altijd op den voorgrond!

Hij was een trouw zoon van zijn kerk, zonder ooit in kerkisme te vervallen. In alle kerken zag men tegen hem op. Hij was het eigendom van gansch ons Christenvolk.

Hij was een goed lid van zijn partij, zonder zich immer aan partijdijheid te bezondigen. Hij deed aan staatkunde, zonder vervolijkt te worden. Als lid der Eerste Kamer stond hij hoog aangeschreven.

Hij was met hart en ziel Nederlander. Een goed patriot! Ook in vrijzinnige kringen, vooral op weten- schappelijke vergaderingen, luisterde men gaarne naar zijn woord.

Hij was boven alles mensch. Hij pleitte voor den vrede der volkeren. Hij was zachtmoedig in al zijn opreden. Een Johannes-figuur naast de strjdustige Petrusen van onzen tijd.

De „N. R. Cl." op de vóórpagina:

In den afgehoopen nacht is, na langdurig lijden, te Amsterdam, op ruim 67-jarigen leeftijd overleden prof. dr. H. Bavinck, hoogleraar in de godgeleerdheid aan de Vrije Universiteit en sinds 1911 lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal voor Zuid-Holland. Hij was niet alleen een geleerde van be- teekenis en universele belangstelling, maar heeft ook, zij het in een door zijn temperament en aanleg secun- daire rol, in de politiek menigmaal de aandacht ge- brokken door zijn belangrijke redevoeringen in de Eerste Kamer over actuele vraagstukken.

Over zijn arbeid op theologisch en onderwijsgebied vindt men een en ander in de kerkrubriek in dit nr. Hier moge alleen nog het licht vallen op den persoon van Bavinck, zooals hij — dikwijls aarzelend — met zijn groote eruditie en gevoelen aard somwij- len in 'openbare en politieke leven naar voren trad.

Een politicus in den technischen zin van het woord